

Horák, Petr

Henry Th. Buckle a pozitivistická historiografie

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1966, vol. 15, iss. C13, pp. [83]-96

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102618>

Access Date: 08. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PETR HORÁK

HENRY TH. BUCKLE A POSITIVISTICKÁ HISTORIOGRAFIE

H. Thomase Buckla a počátky pozitivistické historiografie lze spojit dohromady pravděpodobně snáze, než jméno kteréhokoli jiného historika a jiného proudu buržoasního dějepiscectví. A to i přes tu skutečnost, že ani pozitivistický přístup nepřevládá v určité, ostatně dosti přesně ohraničitelné sféře evropské historiografie naráz. Tím vděčněji se však chápeme Buckla a jeho pokusu o nové postizení příčin a dějin lidské civilisace jako kontrastu vůči dobově ještě přežívající romantické historiografii, pokud pak bychom brali v úvahu německý prostor, tedy v protikladu vůči stále se rozvíjejícímu historismu, který i v dalších desetiletích obdržel důležité a významné podněty. Bucklův pokus výrazně kontrastuje s těmi dějepisnými školami, pro něž je ve Francii charakteristický Thierry či Guizot, v Anglii Macaulay a jiní, více či méně známí představitelé romantického pojetí.¹ Toto romantické pojetí zůstávalo živým způsobem podání historie dlouho do 19. století;² proto nelze zodpovědně tvrdit, že by bylo tu či onde vystřídáno k určitému datu třeba pozitivistickou historiografií. Přesto však je právě Buckle významným svědectvím změn, které probíhaly v soudobé západoevropské (tj. francouzské, anglické) historiografii, výrazem — třeba extrémním — její podstatně odlišné a nové orientace. Bylo by jistě možno namítnout, že tyto změny nejsou typické jen pro západoevropskou historiografii, že současná německá škola podléhá změnám ještě hlubším a že ve vědeckosti kritických pracovních postupů jde ještě dále než její soudobý francouzský a anglický partner. Zdaleka však nejde jen o tuto stránku věci; podstatnou je odlišnost přístupů a cílů nové orientace západoevropské historiografie, jejímž prvním vážným exponentem je právě Buckle. V této nové orientaci vyniká zejména změna zájmů západoevropské historiografie s typickým odklonem od politických dějin a zvýšeným intersem o dějiny hospodářské, sociální, úsilím po zajištění vědeckosti dějin, snahou po poznání zákonitostí, které jimi vládnou a v tomto duchu konečně mnohokrát proklamovaným vyznáním o nutnosti aplikace poznatků přírodních věd na dějiny. I toto je však již jen druhotným (současně ovšem praktickým) výrazem zmíněné změny v orientaci francouzské a anglické historiografie a je nyní na místě otázka, co je její podstatou a proč k ní došlo.

Odpověď je třeba v zásadě hledat ve změně společenské situaci, a pokud se pak týče typických, metodických zvláštností této historiografie, ve výrazném ovlivnění úspěchy soudobých přírodních věd. Odrazem, snad nejmarkantnějším, změny společenské struktury soudobé buržoasní společnosti (mám tu na mysli zhruba polovinu 19. století) je vznik comtistické filosofie a sociologie. Sama objektivisticko-naturalistická sociologie Comtova, Millova a Spencerova by zase byla nemyšlitelná bez příznačného pojetí dějin. Obojí — Comtova sociologie i vznikající pozitivistická historiografie — dokumentují určitou resignaci buržoasního myšlení na „celostní“ přístup a řešení celé řady společenských otázek, protože v důsledku vítězného

probojování kapitalistických vztahů v nejpokročilejších západoevropských zemích začínají buržoasní myslitelé vidět společenskou skutečnost jako něco již daného, jednou provždy uskutečněného, nikoli pouze něco možného. Za této situace není již zapotřebí zkoumat všechny možné aspekty společenské skutečnosti a společenské možnosti, stejně jako na druhé straně je možno — a Comtova sociologie je toho dokladem — zaměnit úlohu člověka ve vztahu ke společenským poměrům s rolemi tvůrce v roli objektu. V Comtově sociologii se člověk stává především předmětem působení abstraktních zákonů;³ celou společenskou skutečnost je možno zredukovat na určitý počet zákonů a zobecnění, které z vnějšku ovládají pohyb celé společnosti i pohyb člověka uvnitř ní. Typickou pro toto pojetí byla snaha zbavit filosofii a sociologii „metafysiky“ a opřít je o širokou základnu empiricky získaných faktů.⁴ Nemůžeme zde přirozeně sledovat, jak se dále rozvíjela empirická sociologie; můžeme však sledovat, jak se projevují a rozvíjejí tyto základní rysy v díle Th. Buckla, tedy v „dějepisné linii“ pozitivismu, s přihlédnutím k jejich vztahu k filosofii dějin Aug. Comta. Smysl tohoto článku netkví přirozeně v pokusu o stanovení či určení a doložení nějaké předpokládané přímé filiace Comte—Buckle; bylo by například absurdní vidět v Bucklovi bezprostředního Comtova žáka. Má však svou cenu a smysl určení těch vzájemných závislostí, v nichž lze právem spatřovat nejen styčné body mezi positivistskou filosofií obecně a positivistskou filosofií dějin zvláště, nýbrž přímo již i typické projevy positivistského přístupu. Rovněž pro vzájemný vztah vznikající positivistské sociologie a historiografie je poměr Buckle—Comte důležitý. Pozoruhodné přitom je, že cíl Comtovy a Bucklovy práce je jiný: přes časovou shodu (vezmeme-li Comtovo životní dílo jako celek), přes skutečnost, že Buckle znal zákonitosti historického vývoje, přes to všechno projevuje se u každého z obou konkrétní hodnocení společenské situace naprosto odlišně. Zatím co Comte cílí do budoucnosti, v níž jak věří zreformuje společnost podle zásad své vlastní positivistské filosofie, v níž filosofie dějin — jako její integrální část ovšem — slouží historickým zdůvodněním, dokazuje Buckle Dějinami civilisace v Anglii oprávněnost svého zásadního optimismu a důvěry v *soudobou* společnost. Comte vidí nepochybně mnohem ostřeji než Buckle rozpory mezi ideologickou nadstavbou buržoasní společnosti a velice reálnými, konkrétními formami jejích výrobních a společenských vztahů. Tyto rozpory usiluje odstranit, překonat — ovšem tak, jak jsem podotkl výše — že odsuzuje člověka, aby se co nejlogičtěji přizpůsobil tendencím zdánlivě objektivně daného „řádu“ a tak teprve v plné harmonii s ním dosáhl proklamovaného „pokroku“. Odtud Comtovo heslo „l'ordre et progrès“. Naopak Buckle — a potud je ovšem adekvátnějším mluvčím své vlastní doby, vrcholného údobí anglického liberalismu ještě whigovského ražení — neodsuzuje na rozdíl od Comta všechny projevy společenského uspořádání současnosti, necítí ještě potřebu přejít na pozice útočné obhajoby buržoasie pomocí přísné reglementace společnosti pod vedením nejlépe „vědecky“ připravených jedinců; naopak vidí ve své době spíše vrchol poznenáhlého a stálého pokroku, nejen ve vědě a poznání, ač právě tyto jevy vyzdvihuje jako zvláště markantní, nýbrž ve všech oblastech života společnosti vůbec, osobní svobodě jednotlivce a celého národa. Právě v tomto zaměření však musíme podle mého soudu spatřovat hlavní zdroj přitažlivosti a popularity vznikající positivistské historiografie. Je také sdostatek známo, že Bucklovo dílo dosáhlo takřka okamžitě spontánní odezvy — v kladném i záporném smyslu. Aniž bychom se zabývali právě tímto aspektem osudů Bucklovy práce, považují za účelné podotknout, že Dějiny civilisace Th. Buckla vyvolaly v nejedné evropské národní historiografii velmi kladný proud.⁵ Ani záporné reakce však nenechávají na pochybách, že i svými buržoasními

odpůrci byl Buckle vždy chápán v úzké souvislosti s Aug. Comtem: stačí tu vzpomenout J. G. Droysena, který z hlediska typického historismu v ironicky otitulované studii podrobil Bucklovy Dějiny velmi ostrému rozboru,⁶ z něhož nás v této souvislosti zajímá zvláště Droysenovo zdůraznění vzájemné shody Comte—Buckle. Droysen zcela správně podotýká, že Buckle rozvádí historickým výkladem to, co bylo Comtem naznačeno „spekulativně“, a dává najevo, že považuje Comta za filosofického předchůdce Bucklova historického pokusu.⁷

Je nyní třeba podrobněji prozkoumat pojetí historie Th. Buckla; pokusíme se vytknout zejména, v čem se liší jeho pojetí historie od pojetí jeho bezprostředních předchůdců, v čem je plně poplatný Comtovi a v čem se od něho odlišuje, respektive kde — ve smyslu toho, co jsem naznačil již výše — zabraňuje Bucklovi jeho víra v obecnou platnost liberálních principů sledovat do důsledku dovedenou objektivistickou kritiku Comtova.

Bucklova teorie dějin vystupuje na prvý pohled především jako kriticky negativní hodnocení předchozí historiografie: obdobně jako to učinil Comte, uložil i Buckle většínu svých postřehů, názorů a požadavků na historii právě sem. A obdobně jako je tomu u Comta, i pro Buckla je typické, že úroveň vlastního historického podání zůstává silně za kritickou partií a neliší se příliš od dobově běžných dějepisných zpracování. Teprve z tohoto negativního hodnocení pak vychází několik jeho požadavků na historii jako vědu, z nichž již na tomto místě můžeme vytknout jako obzvlášť charakteristické postulování nutnosti postižení kategorií obecného v dějinách, zákonitosti vývoje dějinných událostí a nutnosti metodické závislosti na postupech přírodních věd. Již zde formuloval Buckle navíc několik obecných principů, které mu přes všechnu vágnost a abstraktnost zajistily nadlouho značné sympatie, jako byla jeho víra v poznatelnost dějin a přesvědčení o ustavičném pokroku lidstva. Působivost těchto principů nebyla ohrožena ani typickými mezemi Bucklova přesvědčení, že je to právě společenské uspořádání soudobé Anglie, které je natrvalo vrcholem historického vývoje.

Chybou dosavadní historiografie bylo podle Buckla především tedy to, že nedokázala najít v dějinách obecné a stanovit zákony dějinného vývoje. Historiografie nemohla podle Buckla toho dosáhnout proto, že zůstala v podstatě stát na úrovni moralizujících a politických úvah, namísto aby spojila a začlenila do nových souvislostí onu nesmírnou spoustu poznatků, které již snesly různé vědní obory. Je charakteristické, že přitom měl Buckle na mysli především pokroky a poznatky soudobé filologie, fyzikálního zeměpisu a politické ekonomie, od nichž očekával, že jako pomocné vědy poslouží nové historiografii k vybudování skutečné vědecké syntézy. Je ale neméně charakteristické, že již v této souvislosti, jako mnoha dalších později, uváděl Buckle jako vzor skutečné vědecké práce přírodní vědy, na jejichž úroveň, jak výslovně doufal, svou vlastní práci historiografii dovede.⁸ Zatím jsou mu totiž dějiny jen „obrazem žalostné nedokonalosti; jsou nedokonalé a anarchické, protože nejsou známy nejen jejich zákony, ale není k nim položen ještě ani základ“. Jen málo bylo dosud učiněno, stěžuje si Buckle dále, aby „byly odhaleny principy, které vládnou duchu a osudu národů“.⁹ Mohli bychom takto citovat dále; domnívám se však, že již to, co bylo uvedeno, postačí, aby evokovalo Comtovu výtku historiografii, že neumí nic než nesouvisle hromadit fakta. Ani v dalším se nevzdaluje příliš Comtově kritice — zatím co pro přírodní vědy se stalo pojetí zákonitosti zcela běžnou samozřejmostí, v historii se popírá. Důvody, proč tomu tak je, jsou ovšem již, alespoň zčásti, více než kuriózní: historikové nedosahují jednoduše duševních kvalit přírodovědců. Závažnější je Bucklův další důvod — historik se musí vyrovn-

návat s podstatně složitějšími skutečnostmi společenských jevů, je přitom vystaven nebezpečí omylu, podléhá vlastním předsudkům a vášním, nemůže užít experimentu.¹⁰ Za tohoto stavu historiografie si klade Buckle následující otázku: jsou lidské dějiny opravdu něčím tajemným, neproniknutelným, s nepoznatelnou budoucností, jsou výsledkem náhody, nadpřirozeného zásahu anebo naopak výsledkem působení určitých zákonů?¹¹ V této otázce je soustředěno jádro Bucklovy filosofie dějin, dál v podstatě nikdy nešel.

Všimněme si nyní jeho odpovědi. Je zásadně optimistická; rostoucím poznáním roste důvěra, přesvědčení lidského intelektu, že podmínky vždy určitého lidského jednání vyvolají v budoucnosti vždy tytéž důsledky. Podstatou tohoto přesvědčení je ovšem nutně lidská zkušenost, ta je však zase dílem lidských dějin. Mohu-li se s důvěrou obracet do budoucnosti, pak jen proto, že mě k tomu opravňuje má historická zkušenost. Pak je ovšem poznatelné nejen lidské jednání, nýbrž i dějiny, jež jsou jeho výsledkem. Toto je princip celé Bucklovy filosofie dějin; stojí a padá s uznáním zásady, že jednoduchá kausalita ovládá lidské jednání. Připustíme-li její reálnou existenci jako podklad vědeckého poznání dějin, pak již nic podle Buckla nebrání vybudování historiografie jako skutečné vědní disciplíny. Bucklovo pojetí kausalitativního lidského jednání, z něhož buduje své přesvědčení o možnosti vědeckého poznání dějin, je ryze empirické; postačí, uvedeme-li tento citát: „... jednáme-li pak se tak děje z jednoho nebo více důvodů ... tyto jsou opět důsledky něčeho předešlého a ... nakonec, až se seznámíme se vším co, předcházelo, a se všemi zákony, podle nichž se tak stalo, budeme moci s neomylnou jistotou předpovědět všechny bezprostřední důsledky“.¹² Ne náhodou se v této souvislosti Buckle důrazně brání proti tendenci, která dle něho v historiografii převládá, že totiž v historii existuje každá událost pouze sama o sobě, pro sebe a ojedinele, jako dílo náhody. Z učení o náhodě v lidských dějinách vychází podle Buckla metafysika; odtud se prý přenáší princip libovůle a nezodpovědnosti na studium lidského ducha, z něhož se pak vytváří učení o svobodné vůli. Zajímavé je, že tady pokus o další analýzu „metafysiky“ končí, ani pojem svobody vůle není třeba dále sledovat či objasňovat. Je ovšem pravda, že Buckle se zabýval tzv. metafysikou jen potud, pokud v ní spatřoval jeden z nesprávných zdrojů soudobé historiografie; druhý viděl ve víře v předurčení, která je prý vlastní teologům. Stejně jako metafysické učení o svobodné vůli, dává i ono jednoduché a snadno pochopitelné vysvětlení dějin; není prý divu, že obě učení zcela převládá. Buckle se pokouší historicky vysvětlit vznik obou názorů — učení o svobodné vůli je mu výsledkem arminianismu, učení o předurčení vychází ze sv. Augustina.¹³ Tyto Bucklovy názory jsou spíše dokladem jeho erudice a není zapotřebí zabývat se otázkou, nakolik tu má Buckle pravdu či nikoliv; v naší souvislosti je důležité, že Buckle jako zdroj lidského jednání odmítá jak „metafysické učení“ o svobodné vůli, tak teologickou představu o předurčení. A zvláště pak ta skutečnost, že se tu projevuje tatáž tendence jako u Comta, tendence, o níž jsme se zmínili výše — vytlačit subjektivní moment ze sféry společenských vztahů, spolu s pokusem o jeho nahrazení objektivisticky působícími a v podstatě abstraktními zákony.

Podívejme se nyní blíže, v čem a kde se Buckle domnívá, že nalezneme pravé příčiny dějinného procesu. Je především charakteristické, že v zodpovězení této otázky se zaměřuje spíše na popis průběhu dějinného procesu než na odhalení jeho skutečných příčin. I v tomto empirismu lze poznat jeden z typických rysů Comtovy filosofie a pozdějšího pozitivismu vůbec. Podle Buckla je vše, co se v minulosti událo, dílem postupu dvojího druhu — vnitřního a vnějšího; jelikož je podle jeho teorie jednání

lidí určováno v jejich minulosti tak, že ze stejných předpokladů musí vzejít vždy stejný výsledek, jsou faktické změny, kterými lidstvo ve svých dějinách prošlo, výsledkem nejprve vlivu určitých vnějších předpokladů na člověka, na jeho myšlení. Toto myšlení, lidský duch pak vzápětí působí na vnější svět, přírodu. Na jedné straně je tedy lidský duch, reagující na vnější vlivy, na druhé straně příroda, ovládaná sice svými zákony, vystavená však zpětnému působení lidského ducha.¹⁴ Buckle se domníval, že v tomto procesu odhalil základní zákon historického vývoje; o tom, že poznání zákonů historie považoval za vůbec nejdůležitější, svědčí jeho poznámka, že jasné pojetí zákona je „... nejvyšším bodem, jehož může lidský duch dosáhnout“.¹⁵ Zásadní přiznání se k nutnosti poznání zákonitosti dějin jako předpokladu jejich vědeckého postžení je ovšem jednou z příčin, které Bucklova teorie alespoň v jistých okruzích vděčila za svůj úspěch. Várhongi v této souvislosti správně podotýká, že Bucklovo dílo „odráží sebedůvěru vítězné evropské buržoasie a ctižádostivý cíl vidět úplnou historii celého lidstva a každého kontinentu...“¹⁶ Na druhé straně nesmíme zapomenout, že ze stejných historických okolností vytvořil A. Comte dílo, které se neméně než Bucklovo dovolávalo nutnosti uznání zákonitosti v dějinách, společenských vztazích vůbec, které však současně bylo návrhem reformy společnosti v takovém smyslu, jež naprosto již neodpovídá liberalistickým představám, jimiž operuje Buckle. Buckle je v podstatě kladnou reakcí na poměry soudobé Anglie, kdežto Comte v extrémně důsledném domyšlení své vlastní kritiky vše to, co se Bucklovi jeví jako nejvlastnější znamení pokroku, kterého lidstvo dosáhlo — tolerance, osobní svoboda, náboženská snášenlivost, volnost a neomezenost kapitalistického podnikání — chápe jako nutné zlo, nutný anarchický předstupeň oné přísně reglementované společnosti, která až bude uskutečněna, dokáže sama sebou (včetně nového náboženství) správnost filosofie a metody svého tvůrce.

Vraťme se však zpět k Bucklovi pojetí zákonitosti historického vývoje. Už výše jsem podotkl, že základní zákonitost zaměňovala Bucklovi vlastně prostá kausalita, vystupující na povrch v každém, tedy i dějinném procesu. Tuto kausalitu, jak se Buckle domníval, je možno v každém druhu jevů zobecnit v zákony specifické pro procesy v určité oblasti — pro přírodu obecně, v ní pak na jednotlivé její části. Zvláště příroda je pro Buckla nejpřesvědčivějším dokladem existence zákonů, které řídí její chod a podle nichž je možno a třeba analogicky předpokládat existenci zákonů řídících chod lidské společnosti. K vlastnímu poznání těchto zákonů se lze dle Buckla dopracovat pouze induktivní metodou a následujícím zobecněním toho, co bylo takto zjištěno. Jako příklad uplatnění tohoto postupu uvádí Buckle statistiku; je zajímavé, jak tradiční Bucklův britský empirismus koinciduje v tomto bodu s Comtovým pojetím. Statistiky, míní Buckle, jsou nezvratným důkazem toho, že je možno vědecky, rozuměj empiricky, poznat skutečnosti společenského života na základě údajů, skutečných faktů, nikoli pouhých hypothes, „... kterými až dosud mátlí studium dějin metafyzikové a teologové...“¹⁷ Buckle ovšem nezachází do takového extrému, aby dovozoval absolutní platnost zákona. Tak jako v přírodě bývá čas od času působení zákonů porušeno nějakými jinými vlivy, aniž by pozbyly tyto zákony platnosti, stejně tak v lidské společnosti může občas dojít k odchylce. Avšak, jak konstatuje, odchylky od působení společenských zákonů jsou překvapivě malé, vezme-li se v úvahu, jak nekonečně bohatá a rozmanitá je proti přírodě lidská společnost.¹⁸ Obdobně jako Comte, který ovšem nepřipouštěl možnost existence vývoje přírody, i Buckle předpokládal, že mezi lidmi, jejich jednáním a přírodou s jejími zákony musí být určitá, zřetelná a definovatelná spojitost. Tento názor posloužil Bucklovi jako východisko k studiu otázky konkrétního vlivu přírody

na člověka, v němž jak známo rozlišoval čtyři hlavní prvky působení přírody: podnebí, potrava, půda a přírodní události jako takové. Pro Bucklovu argumentaci je dost typické, že vytýkal dosavadní vědě, že si tuto spojitost nechtěla prý uvědomit, takže došlo k roztržce mezi studiem přírody a společností, kterou může překlenout teprve historikova práce. Nemělo by valného smyslu sledovat zde Buckla podrobněji. Pro pochopení a ilustraci je však třeba uvést, že v rámci jeho systému dějinné filosofie nachází všechny čtyři uvedené druhy možných vlivů přírody své zcela logické místo: největší vliv má podnebí, vliv ostatních se úměrně zmenšuje.¹⁹ Buckle, jak je ostatně zřejmé, nebyl zdaleka první, kdo spatřoval v klimatu a přírodních podmínkách vůbec základní impetus lidského jednání a vývoje; avšak na rozdíl od svých předchůdců se snažil prokázat působení přírody na člověka podle poznatků soudobé přírodovědy. Tím byl věren své metodě; na druhé straně nemohla zdánlivá vážnost, které své knize dodal ocitováním spousty příslušné soudobé odborné literatury, zabránit výtkám a kritikám za diletantství, kterého se přirozeně v takto pojatém pokusu ani nemohl uvarovat.

Ovlivňují-li tedy podle Buckla přírodní podmínky bezprostředně lidskou činnost, pak je zřejmé, že autor Dějin civilisace nemohl zůstat u tohoto obecně formulovaného konstatování. Musel hledat a najít nějaký konkrétní výraz této činnosti, který by mu umožnil zprostředkovat přechod do sféry duševní činnosti člověka. Buckle, zřejmě daleko víc pod vlivem klasické ekonomie než Comte, našel toto zprostředkování v hromadění bohatství. Teprve nahromadění určitého bohatství zbavuje člověka starostí o nezbytné potřeby a umožňuje mu věnovat se duševní činnosti. Uvedená Bucklova hypotéza je typickou ukázkou kauzality, jak ji pojímal pozitivismus, kauzální „zákonitosti“, jejíž pomocí, jak se Buckle domníval, lze jedině vědecky postihnout dějiny; v uvedené konkrétní podobě není ovšem ničím jiným než vulgarisací původně ještě osvícenské představy, rozpracované dále klasickou politickou ekonomikou o roli bohatství a majetku v rozvoji lidské společnosti. Neříkám třeba zvláště zdůrazňovat, jak je Bucklem tato představa již typicky pozitivisticky zploštěna — bohatství je chápáno jako vždy a za všech okolností nezbytný předstupeň sociálního a společenského pokroku, existence „inteligentní třídy“.²⁰

Buckle upozorňuje, že svou teorii o vlivu klimatu převzal od jiných autorů; mezi jmény, která uvádí, se objevuje Montesquieu, Ch. Comte, Guizot. Není nutné rozebírat, do jaké míry byl Buckle právě zde poplaten názorům svých předchůdců, tím méně pak rozebírat historické exkursy, jimiž své úvahy o vlivu podnebí na vznik civilisací doprovodil. Podstatné je, že i když Buckle ustavičně zdůrazňuje podíl přírody na utváření lidské společnosti dějin, nepochybuje, že je to konec konců člověk, který tyto dějiny vytváří. Rozpor mezi tímto tvrzením a námi výše konstatovaným objektivistickým charakterem comtistické filosofie a také Bucklovy filosofie dějin je pouze zdánlivý; stačí si připomenout již zmíněný Bucklův odpor vůči tzv. učení o svobodné vůli. Člověk v Bucklově pojetí, které ovšem není tak ostře vyhraněno jako Comtovo, je ke svému jednání doveden objektivně působícími podmínkami. Typickým je tu Bucklův evropocentrismus; jako A. Comtovi představuje evropská civilisace, především ovšem ve svém vrcholu — Francii — nejvyšší možný stupeň civilisace vůbec, stejně uvažuje i Buckle. Civilisace v Anglii, Francii je mu logickým a nezvratným důkazem objektivní dějinné zákonitosti, jejímž působením docilují nejvyššího stupně kulturního vývoje ty země a národy, které nejlépe užívají výhod a podnětů prostředí, v němž žijí — a to bez ohledu na jejich subjektivní vůli. Kolik jen místa věnuje Buckle ve svých dějinách složitým úvahám o výhodách a nevýhodách jednotlivých kontinentů a zeměpisných pásem, jen aby

zdůraznil a vytkl ty skutečnosti a podmínky klimatu, přírody vůbec, jejichž působením byla právě jen evropská civilisace přivedena tak daleko.²¹ Proto věnuje Buckle tolik úsilí, aby objasnil postup, kterým dle jeho představy dochází působením z vnějšku — z přírody — k vytvoření druhé z jeho kategorií zákonitostí historického vývoje, kategorií tzv. vnitřních, duchovních zákonů. Jejich prostřednictvím ovládá vnější, objektivně daná skutečnost další, tedy především historický vývoj. Člověk se přizpůsobuje, nikoli vytváří; v rámci daného má jen malou, ne-li žádnou možnost jednat jinak, než historicky jednal. Tato stránka, podle mého soudu rozhodující, bývá někdy přehlížena. V záplavě Bucklových úvah o roli osobní i religiozní svobody, tolerance, snášenlivosti atd., které Buckle dále ve svých Dějinách rozvádí a opakuje, se poněkud ztrácí skutečnost, že Bucklovi jsou tyto předpoklady a průvodní zjevy rozvíjející se buržoasní společnosti již předem dány, určeny, jsou vypočítatelnou lidskou reakcí, i v sobě zahrnují a projevují konečný cíl společnosti, jejímž je hlasatelem. Realisace těchto projevů a cílů byla v Anglii nutná — uvažuje Buckle na konkrétní historické půdě — kdyby si byl Karel I. mohl toto uvědomit, nebyvalo by došlo k revoluci. A podobně ve Francii. Neboť pro Buckla jsou tyto jevy současně logickými projevy lidské inteligence. Všimněme si, jak právě zde Buckle přímočaře spojuje působení objektivního, přírodou daného na lidské duševno, na lidský subjekt.

Příroda působí buď na lidskou fantazii nebo na lidskou inteligenci. Ani zde však není dána možnost nějakého výběru. Umírněná, klidná evropská příroda pomáhala rozvíjet nutně jen u evropského člověka logickou stránku lidské inteligence, zatímco extrémní příroda jiných kontinentů působila především na lidskou fantazii. Výsledkem pak je, že zatímco v Evropě si člověk přírodu podrobil, všude jinde je tomu naopak.²² Nemí jistě třeba zdůrazňovat absurdní rysy tohoto tvrzení. Pro Buckla je však právě toto objektivním důvodem, proč se v Evropě vytvořily podmínky příznivé pro vznik třídy, jejímž hlavním úkolem je rozumová činnost. Od této třídy již závisí další rozvoj civilisace. Myšlení lidí, které se Bucklovi vytváří tak říkajíc pod tlakem přírody, je pak samo dále ovládáno vlastními duchovními zákony; Buckle je rozlišuje na dvojí, morální a intelektuální. Obojí, zvláště pak poslední to jsou, které představují vlastní „hybný motor“ lidského pokroku.²³ Zbývá nám nyní poznat, co pod těmito „zákony“ Buckle rozumí a jakou metodou je zamýšlí zkoumat. Snad v žádné jiné partii svého díla se Buckle nepřiblížil tak zřetelně Comtovi. Pro Buckla, stejně jako pro Comta, jsou rozhodujícím faktorem společenského vývoje tyto z vnějšku objektivně v člověka vložené duchovní zákony. Tento objektivisticky chápaný vztah vnějšího a vnitřního způsobil, že ani Comte, ani Buckle nedokázali a nemohli skutečný vztah mezi přírodou a člověkem, vztah mezi materiální podmíností a jejím odrazem ve vědomí lidí pochopit jinak než jako přímočaře kausální, s vyústěním v předpokladu, že je to duchovní sféra, která vytváří společenský vývoj, jsouc k tomu vedena zákonitostí, zakotvenou ve sféře, jež je vně člověka a nezávisle na něm. Je jen důsledkem celé této teorie, že jak Buckle, tak zvláště Comte a jiní představitelé objektivisticko-naturalistického směru vznikajícího pozitivismu podleli představě, že člověkem je možno manipulovat stejně jako přístrojem pro fyzikální pokus. Zákony lidského duševna se v tomto pojetí neliší od zákonů přírodních. Buckle i Comte sice připouštějí, jak již bylo výše řečeno, že v lidské společnosti dochází k odchýlkám; ovšem tato vybočení chápali jako výjimku, jež je výjimkou potud, že jsme nepoznali ještě všechny možnosti pozorovaného jevu. Podléhají ilusi (vlastní ještě empirické sociologii 20. let našeho století), že rozsáhlejší pozorováním, přesnější statistikou jednoho dne eliminuje věda — o přírodě i o společnosti — všechny tyto odchýlky.²⁴ Nic pak již nezabrání úplnému poznání společnosti a přírody

a jejich řízení. Bude možno předvídat rovněž to, co se v budoucnosti stane. Tento rys je rozvinut především u Comta, není mu však vzdálen ani Buckle. Nepřekvapuje, že positivismus lákal právě tímto příslibem exaktnosti; je jinou otázkou, jak se i v tomto ohledu rozvíjel dál.

Buckleovy morální zákony opakují v podstatě schéma Comtovy statiky a dynamiky. Když Buckle rozvíjí své názory na zkoumání morálních a intelektuálních zákonů, poskytuje současně nejlepší ilustraci nejen vlastní metody, nýbrž i svého světového názoru. Věda podle Buckla přistupovala k bádání o tom, zda existuje či nikoliv zákonitost v oblasti lidského duševna, špatně. Už výše jsme se zmínili o Bucklově kritice „metafysiky“; Buckle se k ní nejednou vrací a otázka zákonitosti duchovních procesů je jednou z vhodných příležitostí, kterých využil, aby své odmítnutí jak „metafysické“, tak „idealistické“ či „sensualistické“ filosofie potvrdil.²⁵ Zásadní rozpor materialismu a idealismu, který postřehuje, řeší Buckle pokusem o jeho eklektické překlenutí pomocí tzv. historické metody.²⁶ Je to další z typicky objektivistických stanovisek, jež v plné míře akceptoval i pozdější positivismus. Podíváme-li se ovšem na Bucklovu historickou metodu blíže, rozpadne se v podstatě v pragmatické hromadění faktů. Duchovní zákony podle Buckla nepoznáme z projevů jednoho rozumu, jednoho ducha, jak se o to metafysika údajně snaží, nýbrž ze zkoumání projevů opakujících se v činnosti co největšího počtu lidí.

Buckle, veden zřejmě Comtovou Philosophie positive, konstatuje, že morální stránka pohybu lidské společnosti se takřka nemění a na vlastní dějinný pohyb má malý vliv. Obdobně jako Comte v dynamice, tak Buckle v intelektuálním vývoji, tj. vývoji lidského poznání, spatřuje hlavní zdroj pohybu lidské civilizace. Není úkolem tohoto článku rozebírat jednotlivé složky Bucklovy filosofie dějin do všech podrobností, snažíme se vytknout jen to nejdůležitější. Buckle sice výslovně usiloval o postížení zákonitosti v oblasti myšlení lidí a domníval se, že se tato projevuje v morálních a intelektuálních zákonech, skutečnou definici těchto zákonů však nepodal. Nešel za pouhé jejich konstatování, přičemž řada historických příkladů, které uvádí, demonstruje vlastně již jeho metodu. Jeho metoda je — viz výše — jakýmsi druhem historického empirismu, který uvádí takřka na způsob statistického výčtu, zda se ty či ony skutečnosti vyskytují či nikoliv, zda a jak se případně opakují. Zde se snad nejmarkantněji z celé rozsáhlé a přesto nedokončené práce projevila nechuť k hlubší a obsažnější filosofické úvaze. která se v řadě historických prací pozdějšího positivismu stala takřka pravidlem. Nejen definice zákona, nýbrž i kategorie pokroku je u Buckla velmi neurčitá, i když velmi často užívaná. Je sice pravda, že si klade otázku, čemu máme pod pojmem duševní pokrok rozumět, avšak odpovídá tak, že v podstatě ztotožňuje pokrok s oběma druhů duchovních zákonů — morálním a intelektuálním. Podivuhodná nevyjasněnost pojmů, jichž sám užíval, poskytla již Droysenovi ve zmíněné kritice vítanou možnost útoku, kterým celou Bucklovu teorii odsoudil. Buckle mimoděk a lapidárně shrnul všechnu svou teorii historické práce do jedné věty právě při této otázce; tvrdil totiž, že dělení pokroku na dvě složky — morální a intelektuální — zůstane potud správné, pokud zůstanou dějiny „výřetem událostí“.²⁷ Když pak Buckle věren způsobu své práce obsažně, až rozvláčně dokládá, jakou důležitost má duchovní pokrok na celkový pokrok lidstva, dokazuje vlastní prací, jak úzkostlivě přesně se této metody držel. Že tak bezděky popřel samu možnost vskutku zákony historického vývoje poznat, zřejmě ve svém zaujetí pro empirický pracovní postup přírodních věd své doby nepostřehl. Je přitom charakteristickým důsledkem, že odtud byla pro Buckla přímo podmínkou vědeckosti výhradně indukce, kterou ztotožnil s vědeckou prací vůbec, a to do té

míry, že jejímu údajně obecnému přijetí v Anglii připisoval dalekosáhlý společenský vliv.²⁸

Vývoj lidstva je tedy podle Buckla řízen morálními a intelektuálními zákony — tak, jak je Buckle představuje spíše faktory. Jak se však jeví? Tady nemohl Buckle dát jinou odpověď, než že jde v podstatě o morální a intelektuální průměr doby. Buckle uvedl tímto do pozitivistické literatury další oblíbený pojem. Protože byl přesvědčen, že se základní morální zásady celkem nemění, kladl hlavní důraz na intelektuální faktor. Oproti statickým morálním zásadám mají intelektuální poznatky progresivní ráz. Lidské poznání se ustavičně vyvíjí a doplňuje, představuje tedy dynamickou složku vývoje lidské společnosti vůbec. Proto je třeba příčiny (bezprostřední) pokroku civilizace hledat právě zde, v dějinách růstu a šíření se vědeckých poznatků. Činy lidstva jako celku jsou podmíněny vědomostmi, které má.²⁹ Nakonec se pokouší Buckle tyto úvahy shrnout do jakési poučky, jimiž se údajně dá charakterizovat vývoj každého kulturního národa: vývoj podléhá 1. rozsahu vědění jeho nejznamenitějších mužů, 2. směru, kterým se toto vědění bere, 3. rozšíření, kterého se tomuto vědění dostalo, a svobodě, s jakou proniká všemi třídami společnosti.³⁰ Zmínil jsem se již výše, jakou úlohu přikládal Buckle svobodě, respektive jaký smysl v jeho teorii má. Zde se Buckle nápadně od Comta odlišuje. Bucklovi se podařilo podtržením role osobní, občanské svobody v dějinách a životě člověka vůbec zdůraznit jeden z nejučinnějších a nejpřitažlivějších argumentů buržoasie v jejím zápase o politickou moc, argument, který měl zvláště velký ohlas tam, kde ještě její politický a vůbec mocenský zápas nebyl rozhodnut, argument, který si konečně zachoval svou váhu i tam, kde tento zápas již rozhodnut v prospěch buržoasie byl. Je třeba také na tomto místě zdůraznit, že pojem osobní svobody občanského individua oproti odosobněné a všemocné vůli státu již v buržoasní historiografii západního pozitivismu zůstal. Bucklův vliv tu byl jistě bezprostřednější, silnější než Comtův; Comte završil řetěz svých úvah negativním zhodnocením historické i soudobé role svobody. Buckle, který nedokázal teoreticky vysvětlit, co pod svobodou myslí — charakteristické je tu jeho citování Kanta,³¹ vystačil i zde s čistou empirií. To znamená — Buckle nedefinuje nikde svobodu jako takovou, nevytváří její abstrahovanou představu, nýbrž prostě tvrdí, že to jsou svoboda a tolerance, které jsou nezbytnou podmínkou duchovního a odtud celkového pokroku lidstva. Pro toto tvrzení pak dohledává v dějinách důkazy a příklady; proto se také s rozvinutím myšlenky o rozhodující roli svobody a snášenlivosti setkáváme u Buckla nejvíce v jeho konkrétním nástinu anglických a francouzských dějin, méně v úvodní partii, teoretické části knihy. Lze přitom pozorovat zajímavou shodu a současně rozpor mezi Bucklem a Comtem, rozpor daný, jak bylo poukázáno výše, Comtovým kritickým postojem k soudobému společenskému uspořádání, které chápe jako nevyhovující a pokrokem ve všech oblastech života společnosti za překonané. Proto Comte, jak je známo, hodnotí úlohu, kterou sehrála svoboda myšlení a tolerance, podstatně negativněji; obojí je mu pouze nutný průvodní zlem, zosobněním „kritického“ ducha, který sice pomohl rozložit starý systém „teologického“ myšlení a umožnil tím růst „positivního ducha“, avšak na druhé straně se stal zdrojem a prapříčinou nesnází soudobé společnosti (tj. liberalistického, klasického kapitalismu), výrazem její neschopnosti racionálně reorganizovat stát a celé vyspělé civilisované lidstvo. Na mnoha místech svého Kursu pozitivní filosofie užívá Comte dokonce termínu „dogma“, aby označil, značně pejorativně, teorii i praktické užití práva svobodného myšlení a svobodného projevu, zvláště pokud jde o projevy radikálního buržoasního demokraticismu. Čím dále Comte rozvíjel své myšlenky a názory o dějinách i budoucím uspořádání

společnosti, čím více obdivoval katolicismus jako všestranný vzor, tím nevráživěji a ostřeji odsuzoval základní „dogma“ liberalistického přesvědčení. Ne tak Buckle — pro něho se přesvědčení o potřebě svobody a tolerance ještě kryje se základní lidskou potřebou vůbec. Tento rozdíl nepřekvapuje; velký ohlas, kterému se Bucklovy Dějiny civilisace ve své době těšily, je do značné míry dán právě tím, že přes všechno diletantství, které jim bylo vytýkáno, odpovídaly právě touto stránkou věci daleko lépe běžným představám liberalismu než Comtova filosofie. Comte, jehož společenské koncepce jsou již výsledkem „uvědoměle buržoasně porevolučního přístupu“,³² představuje zajímavou a překvapivě časnou reakci na změnu struktury buržoasní společnosti doby, jakousi kritiku zprava, která však jako taková zůstala buržoasní vědou o společnosti dlouho nepochopena.³³

Jestliže se tedy Bucklovo hodnocení historické role svobody a tolerance lišilo od hodnocení Comtova, navazovala na sebe v mnoha případech velmi úzce jejich představa konkrétního historického vývoje — i když, jak vyplývá z předchozího, zavržení tohoto vývoje bylo opět oběma autory odlišně interpretováno.

Buckle nejednou zdůraznil, že lidský pokrok je především pokrokem lidského ducha, lidského myšlení. V jeho vývoji a zpětném odrazu na celkový vývoj společnosti spatřuje Buckle, jak bylo již sdostatek příležitosti upozornit, jednu ze základních zákonitostí dějin. Skutečný historický vývoj mu tuto tezi ilustruje na dvojím: na vývoji dějin jako takovém a na vývoji historiografie zvláště. Tento rys, spíše schéma, se vyskytuje v literatuře 19. století dosti často; můžeme se s ním setkat na příklad v počátcích romantické historiografie u Aug. Thierryho. V přesvědčení, že v pokroku dějepiscectví se nejlépe odráží pokrok vědy a lidského ducha vůbec, snažil se Buckle postřehnout hlavní linii jeho vývoje v Anglii. Tvrdil přitom, že zkoumáním historiografie určitého údobí „osvětlí vnitřní vztah“ mezi stavem nějakého národa v tomto daném údobí a jeho míněním i znalostmi o minulosti. Jako příklad uvádí Buckle soudobou francouzskou historiografii (bez ohledu na skutečnost, že jinak historiografii své doby kritizuje): její úroveň je dokladem rozkvětu francouzské společnosti.³⁴ Všimněme si tohoto pojetí podrobněji. Cesta ke skutečnému dějepiscectví a obecnému pokroku vede přes skepsi, zvláště náboženskou. Dokud, vyvozuje Buckle, podléhal lidský duch vlivu náboženství a dokud byly dějiny výsadou pouze určité vrstvy, nemohlo k vytvoření vědeckých dějin dojít. Teprve příchod skepse způsobil zásadní obrat, protože, jak píše Buckle, rozbil tři zásadní předsudky či nedostatky: přílišnou důvěřivost vůči vládnoucím, lehkověrnost ve vědě a především náboženskou nesnášenlivost.³⁵ Zde tlumočí Buckle ještě vysloveně demokratická, antifeudální hesla a nálady své třídy. Pochopitelně, že u Comta se s tak nadšenou chválou kritického proudu evropského myšlení nesetkáme. Comtovi je kritická „doktrína“ opět jen oním nutným zlem, o kterém jsme se zmínili výše, součástí „metafysické“ filosofie, v podstatě něčím, co se vyčerpalo velkými díly vědců 17. století a bylo jen rozmělněno osvícenci 18. století, něco, co po přípravě a provedení francouzské revoluce moderní společnosti již více škodí než prospívá.³⁶ Comte přirozeně nepopřel obrovský význam, který měla filosofie a rodící se přírodověda daného údobí; protože je mu však pokrok spojen s ideou pořádku, musí zavrhat principy a filosofii, která tyto principy vyznává, jež, jak dobře tuší, vedou ve svých důsledcích za možnosti buržoasního společenského řádu. Na druhé straně je si Comte velmi dobře vědom spojitosti této filosofie s liberálně buržoasní společností své doby, kterou odsuzoval jako nedostačující realizaci všech možností racionálního uspořádání, jako výraz vyslovené anarchie a tudíž mu nezbývalo nic jiného než negativní hodnocení přístupu této filosofie ke všem tradičním morálním a společ-

čenským normám, které Comte v podstatě obdivoval a které chtěl pouze naplnit novým obsahem. Naopak Buckle; zkoumá-li například dobu Karla II. v anglických dějinách a následující události, opakuje znovu, že klíčem k pochopení vzniku anglické revoluce nejsou činy a vlastnosti jednotlivých významných osob, nýbrž že všechno to, co se událo, k čemu došlo, „bylo důsledkem odvážného, skeptického, zkoumavého a reformátorského ducha, který napadl tři velké říše: teologie, vědy a politiky“,³⁷ stejně jako na jiném místě neváhá říci, že bylo třeba napřed potlačit vliv církve, aby se mohla šířit věda a pokrok. Podobných příkladů by bylo možno v Bucklových Dějinách nalézt mnoho. Je ovšem důležité, kdo je u Buckla nositelem oné obrodné skepse, tolerance, kritického postoje. Je jím vždy třída, která je Bucklovými slovy „na vzestupu“.³⁸ A tou je ovšem buržoasie — na rozdíl třeba ještě Thierryho jde Bucklovi nikoli o třetí, nýbrž vysloveně již střední stav (middle class). Jedině ten je schopen skeptického, kritického postoje využít k dalšímu rozvoji. Šlechta, feudální třída, většinou nikoli — skepse je podle Buckla v rozporu s jejími zájmy a nevzdělanci ji pak odmítají proto, že napadá jejich předsudky.³⁹

Pokusíme se nyní shrnout obraz, který nám Buckle poskytuje o své představě vědecké historie. Projevuje se v 1. kritice dosavadní historiografie, 2. ve víře v pokrok, 3. ve víře v možnost vědeckého pojetí a poznání dějin, 4. v přesvědčení, že nutným vzorem — spíše předobrazem — vědecké metody historie je metoda přírodních věd, což je ovšem dáno oním objektivisticko-naturalistickým přístupem, který jsme zdůraznili na počátku tohoto výkladu. Všimneme-li si blíže Bucklovy kritiky historiografie, zjistíme, že se v mnohém spojuje s protifeudální kritikou obecně a že se mu ztotožňuje ve sféře politického působení s vírou v osobní svobodu jednotlivce, ve sféře vědy v přesvědčení o zásadní důležitosti svobody a tolerance myšlení, čili že se u Buckla, jak konečně bylo nejednou řečeno, ještě objevují základní progresivní myšlenky a požadavky evropského měšťanstva z doby jeho boje o politickou moc. U Buckla ještě tyto ideje plně přecházejí (zatím co v Comtově pojetí již náleží historii a pro další uspořádání společnosti cenu nemají) a představují mu současně vrchol i rámec vývoje lidské společnosti. Vrchol proto, že dosažením vítězství jsou tyto ideje prakticky naplněny a tím je politický vývoj v podstatě dovršen, rámec proto, že boj o tyto svobody je současně Bucklovi projevem zápasu a pokroku lidského ducha, vývoje poznání a vědy, v čemž se Bucklovi ztotožňuje pokrok vůbec. Pokrok lidstva je na jedné straně dán všestranným rozvojem ducha, na druhé straně rozmachem jeho politických svobod.⁴⁰ Podmínkou vědeckého poznání dějin je poznání zákonitostí, které ovládají vývoj civilizací; jejich poznání však není možné bez zvládnutí poznatků přírodních věd. Důvodem je tu ovšem Bucklovo přesvědčení — viz výše — že lidské jednání je objektivně determinováno vlivem přírody. Odtud má historik ovládat přírodní zákony, které jak ovládají, tak vysvětlují přírodu a zprostředkované — přes jejich myšlení, ovládají jednání lidí. Takto dospívá Buckle k oblasti myšlení, oblasti duchovní, která ovládá vývoj lidstva a tím i dějinný proces bezprostředně. Zde, jak jsme uvedli, rozlišuje opět dvojí zákonitost — morální, statickou (použijeme-li Comtovy terminologie), danou morálními představami lidí, jež se velmi málo mění, a intelektuální, dynamickou, jež je dána pokrokem, vývojem zmíněného lidského myšlení, ducha, rozumu. Jakmile toto myšlení dospěje tak daleko, že pomocí kritické „osvícené“ skepse rozbije staré, utkvělé představy, otevírají se lidstvu — za nezbytného předpokladu, že se těší svobodě a toleranci — nekonečné možnosti dalšího vývoje. Ve skutečnosti však Buckla další možný vývoj nezajímá. Ten je v podstatě dovršen v tom okamžiku,

jakmile jsou naplněny buržoasní ideály svobody a volnosti. Harmonie dalšího žití lidstva — o vývoji nelze již mluvit — je zajištěna.

Důraz kladený na potřebu zvládnutí metody přírodních věd a jejich zákonů přibližuje Buckla opět ke Comtovi. Empiricky shromážděná fakta v co nejširším rozsahu a statisticky zpracovaná jsou Bucklovi dostatečnou zárukou exaktně vědecké historiografie. K tomu se pojí Bucklova metoda analogie; zdůvodnění jejího oprávnění bere Buckle opět (stejně jako statistiky) z přírodních věd (srovnávací anatomie). Bucklova vlastní aplikace analogie na konkrétní dějiny je ovšem povážlivě libovolná a nesnese přísnější kritiku. Hroučí se stejně, jako konečně celé jeho pojetí dějin civilisace. Je pravda, že Buckle odmítal jako nevědecké takové pojetí dějin, které ulpívало na tradičním vypisování příběhů králů, vládnoucích osob, válek apod., a že prohlašoval potřebu postihnout skutečně hybnou složku dějinného vývoje, jeho skutečné příčiny. Je rovněž pravda, že za tímto účelem zdůrazňoval potřebu vědecké erudice, zvládnutí konkrétních faktů, z dějin vědy především. Skutečné zákonitosti dějin Buckle však neodhalil a ani nemohl. Nám ovšem nejde o vyčerpávající hodnocení Bucklovy knihy. Snažili jsme se jen ukázat, že Buckle představuje prvý krok k pozitivistické historiografii, učiněný sice nikoli v přímé závislosti na Comtovi, avšak na obdobných principech, na nichž stavěl svou společenskou teorii Comte. Skutečnost, že Buckle nesledoval Comta v jeho odmítnutí ideálů buržoasního liberalismu, a naopak učinil z nich podstatnou složku své dějinné koncepce, zde není rozhodující; učinila naopak počínající pozitivismus přijatelným, namnoze dokonce přitažlivým.

POZNÁMKY

- ¹ Viz J. Kudrna, *Kapitoly z dějin historiografie u filosofie dějin*. Praha 1961.
Franco Valsecchi, *La Storiografia del Romanticismo*. Milano (universitní skripta). II, s. 19 a n.
David Levin, *History as Romantic art...*, *History and Theory*, II, č. 2, 1962, s. 217.
Boris G. Rejzov, *Francuzská romantická historiografie (1815—1830)*. Leningrad 1956.
- ² Viz např. B. Croce, *Storia della Storiografia italiana nel secolo decimono*. Bari 1921, I, zvláště první kapitoly.
- ³ I. Dubská—M. Svoboda, *Historický materialismus u sociologie*. Filosofický časopis, X, 1962, s. 707.
- ⁴ I. Dubská—M. Svoboda, *cit. práce*, s. 708.
- ⁵ Třeba pomíjivý, jako v Maďarsku. Viz A. Várhongi, *Buckle and hungarian Bourgeois Historiography*. *Acta Historica* (Journal of the Hungarian Academy of Sciences), 1963, X, Nr. 1—2, s. 28—87.
- ⁶ Joh. Gustav Droysen, *Erhebung der Geschichte zum Rang einer wissenschaft*, cit. z přílohy ke Grundriss der Historik, Lipsko 1882, III. přepr. vyd., s. 48.
- ⁷ Viz Bucklovu poznámku, již výslovně uznává Comtovy „maximální zásluhy“ o správné pochopení historie, v:
Henry Th. Buckle, *Geschichte der Civilisation in England*, něm. př. A. Ruge. VI. vyd., Lipsko-Heidelberg, 1881, I. díl, s. 5, pozn. 1,
dále Adam Schaff, *Objektivní charakter historických zákonů*. Praha 1957, s. 198,
viz také I. S. Kon, *Kritický nástin filosofie dějin 20. století*. Praha 1963, s. 53.
- ⁸ Buckle, *cit. d.*, s. 5.
- ⁹ Buckle, *cit. d.*, s. 4—5.
- ¹⁰ Buckle, *cit. d.*, s. 6, 7.
- ¹¹ Buckle, *cit. d.*, s. 7.
- ¹² Buckle, *cit. d.*, s. 16.
- ¹³ Buckle, *cit. d.*, s. 11.
- ¹⁴ Buckle, *cit. d.*, s. 17.
- ¹⁵ Buckle, *cit. d.*, díl II, s. 312.
- ¹⁶ Várhongi, *cit. d.*, s. 53.

- 17 Buckle, *cit. d.*, I díl, s. 19, 27.
 18 Buckle, *tamtéž*.
 19 Buckle, *cit. d.*, s. 36 a n.
 20 Buckle, *cit. d.*, s. 37—38.
 21 Buckle, *cit. d.*, s. 45.
 22 Buckle, *cit. d.*, s. 103, 129.
 23 Buckle, *cit. d.*, s. 193.
 24 I. Dubská, *Auguste Comte a vytvoření sociologie*, Praha 1963.
 25 Buckle, *cit. d.*, s. 134—136.
 26 Buckle, *cit. d.*, s. 139—141.
 27 Buckle, *cit. d.*, s. 148.
 28 Buckle, *cit. d.*, s. 135, 212. Buckle rozvedl tento svůj názor až ke komickému závěru: protože skotská vzdělaná vrstva propadla výhradně deduktivní spekulaci, izolovala se od ostatního národa. A to proto, že deduktivní metoda opomíjí „nižší obecné pravdy“, které jsou přístupné a srozumitelné také méně vzdělaným vrstvám národa a mohou tedy jedině být společným pojátkem všech vrstev společnosti. Naproti tomu indukční metoda, která díky Baconovi zdomácněla v Anglii, této izolaci vzdělanců zabráňuje.
 29 Buckle, *cit. d.*, s. 153, 156.
 30 Buckle, *cit. d.*, s. 192.
 31 Buckle, *cit. d.*, s. 32—35, pozn. 9.
 32 Viz I. Dubská, *A. Comte a vytvoření sociologie*, s. 67.
 33 Viz např. práci Lévy—Bruhla, *La philosophie d'Auguste Comte* Paříž 1900.
 34 Buckle, *cit. d.*, s. 251.
 35 Buckle, *cit. d.*, s. 266, 289.
 36 Viz A. Comte, *Philosophie positive*, résumé par E. Rigolage, Paříž, sv. IV, kap. I, s. 1—62.
 37 Buckle, *cit. d.*, s. 335.
 38 Buckle, *cit. d.*, s. 44.
 39 Dokladem je tato věta: „Toto je jedna z příčin, proč ani nejvyšší ani nejnižší stavy nejsou schopny vést vládu civilisovaného národa, protože oba odmítají většinou, kromě nějakých výjimek reformy, které vyžadují potřeby vpřed krácejícího národa.“ Buckle, *cit. d.*, s. 83.
 40 Buckle, *cit. d.*, s. 373

HENRY TH. BUCKLE ET L'HISTORIOGRAPHIE POSITIVISTE

Le début de l'historiographie positiviste est lié au nom de H. Th. Buckle. Le présent article veut attirer l'attention à la relation entre la Philosophie positive d'Auguste Comte et la philosophie de l'histoire, comme elle se dégage de l'œuvre principale de Buckle la *Civilisation en Angleterre*. Le trait commun, caractéristique pour tous les deux penseurs, est leur point de vue objectiviste celui d'un naturalisme typique, par lequel l'homme, en tant que porteur propre du procès historique devient inconsciemment condamné au rôle du sujet simple, subordonné aux lois abstraits qui opèrent hors de la volonté de l'homme. Les différences entre Comte et Buckle existent plutôt dans l'interprétation historique proprement dite qu'en théorie.

Donc il faut regarder la philosophie de Comte et la philosophie de l'histoire de Buckle comme une certaine résignation de la pensée bourgeoise à la solution totale des problèmes sociaux. Par la conséquence de la victoire de la bourgeoisie en France et en Angleterre, la réalité sociale est comprise comme une chose déjà accomplie et par là donné: chez Comte (voir sa sociologie) il s'en suit qu'il faut en tirer les conséquences nécessaires, c'est-à-dire une organisation nouvelle de la structure d'une société, dont les bases sont déjà constituées. C'est pourquoi l'homme devient, dans l'intérêt de cette société, l'objet d'une manipulation scientifique, conformément aux lois scientifiques connus qui sont impersonnelles. La philosophie et par suite la sociologie de Comte sont strictement réduites: Comte s'efforce de priver la philosophie d'une „métaphysique“ quelconque et même des notions de la volonté libre de l'individu, de sa liberté personnelle, du libre examen, etc. lui deviennent suspects. De même Buckle, dans son concept historique. Ainsi la théorie historique de Buckle se présente principalement comme: 1°. la critique de l'historiographie allant jusqu'à son temps, 2°. l'expression de la foi dans le progrès général de l'humanité entière qui, dans les pays les plus civilisés, est déjà atteint puisque réalisé par la société bourgeoise, 3°. la foi dans la possibilité d'une conception scientifique de l'histoire, 4°. la conviction que se sont les méthodes des sciences naturelles qui fourniront à l'historiographie les exemples les meilleurs et les plus appropriés du travail scientifique proprement dit. Toutefois, la différence qui sépare

Buckle de Comte réside dans le fait que la critique de l'historiographie conçue par Buckle est en même temps une critique antiféodale; elle professe expressément une foi inébranlable dans les idéaux et notions du libéralisme, dans la sphère politique ainsi que dans celle de la science, donc les idéaux, contre lesquels Comte s'était acarné avec une critique impitoyable. Pour Buckle la condition unique et suprême d'une connaissance quelconque réside dans la connaissance des lois qui dirigent le développement des civilisations. Toutefois, on ne peut pas connaître ces dernières sans s'être auparavant approprié les connaissances nécessaires des sciences naturelles, car Buckle, de même que Comte, croit en une détermination objective de l'être humain par les forces de la nature. Il en découle que l'historien est, pour ainsi dire, contraint d'étudier les lois naturelles qui d'une part dirigent et de l'autre expliquent la pensée, l'âme et par là l'action des hommes. Par cette voie, Buckle parvient au domaine de la pensée humaine, au domaine intellectuelle qui domine immédiatement le développement humain, c'est-à-dire le procès historique lui-même. Dans ce domaine intellectuel, Buckle distingue deux lois principales, une loi morale, „statique“ (en utilisant le terme de Comte), donnée par les représentations morales des hommes qui restent à peu près immuables et une loi intellectuelle ou „dynamique“, donnée par le progrès, par le développement de la pensée humaine, de l'intellect. En ce moment précis où cette pensée réussit, à l'aide d'un scepticisme éclairé, à rompre les idées vieilles, usées, s'ouvrent devant l'humanité entière des possibilités nouvelles. Cependant, en réalité, quand la société bourgeoise s'installe, aucun progrès futur n'intéresse plus Buckle. Le progrès s'achève donc dans le moment où les idéaux du libéralisme bourgeois s'accomplissent. Ainsi l'œuvre de Buckle se présente comme le premier pas vers une historiographie positiviste, un pas qui certainement n'a pas été fait dans la dépendance absolue de Comte, mais d'après des principes qui ressemblent à ceux, sur lesquels Comte avait bâti sa théorie sociale. Le fait que Buckle n'avait pas refusé les idéaux du libéralisme bourgeois, mais au contraire en a fait une partie essentielle de sa conception et de sa théorie historique, rendait le positivisme commençant plus attrayant et, dans son époque, plus compréhensible.